

Kokemuksia 70-luvun tiedepolitiikasta:

Kettil Bruunin haastattelu

Alkoholitutkimussäätiön tutkimusjohtaja, dosentti Kettil Bruun on ollut 1970-luvun, aktiivisimpia suomalaiseseen tiedepoliittiseen keskusteluun osallistuneita tutkijoita. Hän on toiminut Suomen Akatemiassa valtion yhteiskuntatieteellisen toimikunnan puheenjohtajana 1971—73 ja tieteen keskustoimikunnan jäsenenä 1971—76. Suomen Tiedepoliittisen yhdistyksen, TIEPO:n puheenjohtajana Bruun oli 1975 ja tämän vuoden alusta lähtien yhdistyksen varapuheenjohtajana. Viime vuonna ilmestyi hänen, Katarina Eskolan ja Matti Viikarin toimittama kirja "Tiedepoliitikka ja tutkijan vastuu".

Laajalti tunnetuiksi ja hyväksytyiksi ovat tulleet Kettil Bruunin vaatimukset tutkijoiden oikeuksien ja tieteen vapauden turvaamisesta, yhteiskunnallisesti vastuuntuntoisen tutkijakunnan kouluttamisesta, tiedepoliittisen keskustelun tason kohottamisesta ja kansanvaltaisen tiedepoliittikan kehittämisestä.

Dosentti Kettil Bruun ei ole Tutkijaliiton jäsen, mutta on halunnut lehdellemme myöntämällä haastattelulla ilmaista tukensa pyrkimyksille kehittää eri lähtökohdista tiedettä ja tutkimusta.

T&E: Tieteellisellä tutkimustyöllänne on jo pitkä historia. 1960-luvulla sosiologian noususuhteissa Te esitte keskeistä roolia yhteiskuntakriittisen tutkimuksen kehittäjänä. Veisitteko kertoa jotakin tästä?

Kettil Bruun: 1950-luvulla siirryin alkoholitutkijaksi. Tein surveytutkimusta, kokeellista laboratoriotutkimusta, pohjoismaista vertailevaa tutkimusta ja hoidon evaluaatiotutkimusta. 1960-luvun taitteessa jouduin kosketukseen norjalaiseen kriminologiaan, jossa painotettiin kontrollikoneiston tutkimusta. Tämä oli reaktio yksipuoliselle poikkeavaa yksilöä koskevalle tutkimukselle.

Tällöin oli vallalla sellainen ideologia, että eri poikkeavan käyttäytymisen alueilla piti ol-

la laaja laitosverkosto ja erilaiset poikkeavasti käyttäytyvät ohjattiin "tieteellisin perustein" asianmukaisiin laitoksiin. Kontrollikoneiston analyysi paljasti tämän näkemyksen puutteet. Itse pengoin mm. koulukoteja ja laajemmin ongelmakenttää valotettiin Pakkoauttajat-kirjassa (1967). Moni kirjan tekijä oli sitten mukana Marraskuun-liikkeessä, joka oli eräs sen ajan ns. yhden asian liikkeistä.

Tuota tutkimusta voisi luonnehtia kriittiseksi sosiaalitutkimukseksi. Uskottiin, että yhteiskunta on perustaltaan terve, että oli vain poistettava määrätty epäkohdat. Samoin kriittinen sosiaalitutkimus edusti tieteooptimismia. Katsottiin, että epäkohdat johtuivat tiedon puutteesta ja byrokraattisuudesta, hallinnon jäykkyydestä. Nämä tutkimukset eivät myöskään aluksi koskettaneet olennaisia valtarakenteita. Tällaiseen tutkimukseen suhtauduttiin yleisesti melko positiivisesti: kriittiset tutkimukset osoittivat puutteita kontrollikoneiston toiminnassa, puutteita, joiden poistamiseen kontrollikoneisto sitten vaati tutkimusimme vedoten lisää rahaa.

Tosin "Pakkoauttajat" herätti melko voimakkaan vastareaktion. Aloimme kuitenkin tunkeutua enemmän olennaisiin valtarakenteisiin. Aloimme mm. tutkia "taloudellista valtaa" eräänä yhteiskunnallisten laitosten "osalueena". Näin syntyi teos "Taloudellinen valta Suomessa" (1969), jonka yhtenä toimittajana olin.

1960-luvun loppupuolella tuli sitten huumeekysymys esille ja 1970-luvulla olen tutkimustyössä keskittynyt päihteisiin. Alkoholitutkimuksessa yritin luoda synteisiä lähinnä pohjoismaisesta tutkimuksesta kirjassa "Alkoholi — käyttö, vaikutukset ja kontrolli" (1972). Huumetutkimuksessa jouduin laajentamaan tutkimuskohdetta kansainväliseen kenttään. Olen toisaalta toiminut Maailman terveysjärjestön asiantuntijana ja toisaalta tehnyt tutkimusta kansainvälisestä päihdekontrollista

Kansainliiton ja YK:n aikana (Bruun — Pan — Rexed! The Gentlements Club 1975). Tämä tutkimus antoi erinomaisia mahdollisuuksia tutkia kansainvälistä byrokratiaa. Teoksessa pyritään itse asiassa arvioimaan mitä kansainvälisellä alkoholi-, huume- ja psykofarmakakontrollilla on saavutettu. Samana vuonna kansainvälinen tutkijaryhmä, jonka vetäjänä olin, julkaisi englannin- ja suomenkielisenä teoksen ”Alkoholipolitiikka — kansanterveydellinen näkökulma”.

T&E: Teidät valittiin vuonna 1971 ”uuden akatemian” yhteiskuntatieteellisen toimikunnan puheenjohtajaksi. Millä mielellä ryhdyitte työhön?

Kettil Bruun: On sanottava, että tunsin itseni tuolloin jossain määrin kykenemättömäksi tähän tehtävään.

Silloin — kuten vieläkin — tunsin liian vähän tieteen historiallista kehitystä, eri tieteiden eroja ja sitä miten eri koulukunnat näkevät tieteen ja yhteiskunnan suhteet. Surullista kuitenkin on, että joitakin poikkeuksia lukuunottamatta tutkimuksen tutkimuksen harrastus tuntui vieraalta niin toimikunnan jäsenten keskuudessa kuin yleensä tiedeyhteisössä. TIEPO:n piirissä olen tavannut eniten sellaisia ihmisiä, jotka ovat olleet näistä kysymyksistä kiinnostuneita. Uskon, että tutkimuksen tutkimuksen kehittäminen ja koulutuksen lisääminen on välttämätöntä tieteellisen ja tiedepoliittisen keskustelun kehittämiseksi.

Minulla oli luultavasti myös liian vähän kokemuksia yliopistoista ja ennen kaikkea tiedekuntien sisäisestä työstä. Sen tuntemus olisi varmasti auttanut ymmärtämään paremmin yliopisto-opettajien näkemyksiä.

Silti uskon, että minulla oli myös joitakin hyviä lähtökohtia tuossa työssä. Uskon omaavani melkoista kokemusta niin suurten kuin pienten tutkimusten läpiviejänä sekä yksit-

tä ryhmän kanssa. Olen myös henkilökohtaisesti joutunut tieteiden väliseen tutkimukseen niin kotimaassa kuin kansainvälisestikin. Olen joutunut suorittamaan monenlaista tutkimusvalvontaa sekä hahmottamaan joillakin erikoisaloilla tutkimuspolitiikkaa ja perehtymään konkreettisesti tutkimuksen hyödyntämisongelmiin.

Yhteiskunnan kipeitä ongelmia koskevien tutkimusten erityisongelmiin olin törmännyt 1960-luvun kriittisten tutkimusten kohdalla.

T&E: Millaiseksi luonnehtisitte 1970-luvun alun tiedepoliittista tilannetta, jolloin ryhdyitte johtamaan yhteiskuntatieteellisen toimikunnan työtä?

Kettil Bruun: 1970-luvun alussa — ainakin yhteiskuntatieteellisen toimikunnan perspektiivistä katsottuna — ei vielä paljoakaan keskusteltu tiedepolitiikan tavoitteista. Pikemminkin keskusteltiin siitä pitäisikö ylipäänsä harjoittaa jonkinlaista tavoitteellista tiedepolitiikkaa. Usein oli havaittavissa, että esimerkiksi itsensä täydentävien tieteellisten seurojen edustajat vastustivat tavoitteellista tiedepolitiikkaa. He näkivät tehtävänsä toimikunnissa lähinnä yliopistojen ja tieteellisten seurojen intressien vaalijoina. He huolehtivat siitä, että oman yliopiston hakemuksia ei ”unohdeta” ja että kukin sai ”kiintiönsä” rahoista. Luonnollisesti tämä asetelma ei mahdollistanut laajempaa keskustelua yleistavoitteista.

Poliittisesti tiedepoliittinen tilanne oli tuolloin vielä suhteellisen rauhallinen. Korkeakoulupoliittisessa keskustelussa päällimmäisenä oli hallinnonuudistus. Esimerkiksi TIEPO:a perustettaessa (1970) keskusteluteemat olivat muistaakseni lähinnä juuri hallinnonuudistus ja marxilaisen tieteen asema. Myöskään Professoriliiton eikä KTTS:n toiminnassa heti sen perustamisen jälkeen (1972) valtiollinen tiedepolitiikka ollut niin keskeisessä asemassa.

Tiedepoliittisiksi nämä rintamat muuttuivat varsinaisesti vasta muutamaa vuotta myöhemmin, vuosina 1973—1974.

T&E: Mihin tavoitteisiin pyritte toiminnassanne yhteiskuntatieteellisessä toimikunnassa?

Kettil Bruun: Tavoitteeni hahmottuivat vähitellen toimikunnan jäsenten, Akatemian virkamiesten ja tutkijoiden kanssa käymieni keskustelujen kautta.

Heti alkuun havaitsin, että professorit hakivat omilla nimillään tutkimusmäärärahoja toisia varten: tapana oli ollut että vain väitelleet saivat rahoja. Katsoimme että henkilö joka on valmistunut ja julkaissut jotakin tulee hyvän tutkimussuunnitelman perusteella saada apurahoja: siis nuoret tutkijat kilpailemaan professoreiden kanssa.

Tutkimussuunnitelmiin ruvettiin panemaan enemmän painoa. Toimikunnassa laadittiin hakemusten arviointikaavake ja Kaj-Gunnar Lindström teki toimikunnan jäsenten arvioinneista pienen tutkimuksen. Tämä oli hyvä, sillä se osoitti että erällä jäsenillä oli kiinnostusta kehittää toimikunnan päätösten perusteita. Toiset taas murisivat vastaan.

Kansainvälisessä työssä pyrin jatkamaan Heikki Wariksen pyrkimyksiä solmia yhteyksiä Wienin keskuksen. Meillä Suomessa kävikin sitten Adam Schaff ja Riccardo Petrella, jotka esittelivät Wienin keskuksen toimintaa. Pohjoismaista yhteistyötä pyrin myös kehittämään. Pyrkimykseni oli saada Erik Allardt'in vertailevan sosiologian laitoksesta pohjoismainen instituutti ja aika pitkälle tässä päästiinkin, vaikka hanke ei toteutunut.

Saimme myös aikaan pohjoismaisen kurssin tutkimuksen tutkimuksesta. Sitä järjesti lähinnä Mikael Böök ja uskon, että se edisti kiinnostusta tähän tärkeään aihepiiriin.

T&E: Eniten huomiota julkisuudessa ovat herättäneet ns. suuret tutkimusprojektit — Meteli- ja Tandem-projekti jne. Miten nämä

tutkimusprojektit syntyivät?

Kettil Bruun: Ehkä ensinnäkin on todettava, että ns. Meteli-projekti oli jo vireillä tullessani toimikunnan puheenjohtajaksi. Edellinen toimikunta oli esittänyt, että siitä tehtäisiin tutkimussopimus. Meteli-projektin tutkimussuunnitelmaa oli myös edelleen kehitetty. Toimikuntamme olikin perin yksimielinen suunnitelman ylivoimaisuudesta. Myös lääketieteellinen toimikunta tuki tätä hanketta. Olin myös neuvottelemassa projektista Valmetin johdon ja tutkijoiden kanssa. Hanke katsottiin tervetulleeksi eikä Valmet esittänyt koko toimikunta-aikanani projektista yhtään kriittistä huomautusta. Vasta Sisätön pamfletti vuonna 1974 ja myöhemmin STK:n Valjakka hyökkäsi poliittisin perustein projektia vastaan. Suomen Akatemian Meteli-projektin arviointiseminaari puhdisti tutkijat perusteetomilta syytöksiltä. Julkisessa sanassa tätä ei ole huomattu.

Tasa-arvo- ja demokratia-projektien historia on taas lyhyesti sanottuna seuraava: Tullessani toimikunnan puheenjohtajaksi oli kesken ns. toimikunnan runko-ohjelman laatiminen. Kukaan ei ollut tästä ohjelmasta erityisen kiinnostunut. Keväällä 1971 siitä järjestettiin julkinen keskustelutilaisuus ja tutkijoiden melko yksimielinen kritiikki osoitti, ettei ohjelmasta ollut mihinkään.

No mitä sitten piti tehdä? Olin vuoden 1971 keväällä asetetun tieteen keskustuimikunnan informaatiojaoston puheenjohtaja. Tämän jaoston esityksestä laati Juha Partanen muistion informatiopolitiikasta. Keskustuimikunta julkaisi tämän muistion, tosin vasta 1973. Tuota muistiota lukiessani syntyi ajatus, että runko-ohjelman sijasta voitaisiin kehittää yhteiskunnan ongelmista lähtevää tutkimusta. Näin tuli esille hieman epätasallinen painopisteala: demokratia ja tasa-arvo. Sitä esitettiin yksimielisesti yhteiskuntatieteellisen toimikunnan toimintaohjelmaksi no 1.

Toimikunta ei halunnut täsmällisesti sanoa mitä piti tutkia, vaan julisti haettavaksi apurahan tutkimussuunnitelman tekoa varten. Tällaisen apurahan saivat Tuomo Martikainen ja Juha Partanen, jotka sitten jättivätkin joidenkin muiden ohella tutkimussuunnitelman tämän alan tutkimusta varten. Apurahan myöntämisen yhteydessä pyydettiin hakijoista asiantuntijalausunnot. Esimerkiksi prof. Seppo Mustonen totesi Partasesta: ”Käsitykseni mukaan Juha Partanen tähänastisen monipuolisen ja korkealuokkaisen tutkimustoimintansa perusteella olisi pätevä esim. yhteiskuntatieteiden metodologian professorin virkaan ja näin hänen tosiasiallinen pätevyysasteensa erinomaisesti vastaa tässä yhteydessä vaadittavaa.”

Näin syntyi Tandem- ja Deta-projektit sekä hieman syrjään jäänyt Elinympäristön uudistaminen-projekti. Hämmästykseni asia politisoitiin kesken anomusten käsittelyn. Kirjoittelu alkoi tuossa vaiheessa eikä ole ihme, että käsittely tämän johdosta meni aika kireäksi. Lopputulos oli kuitenkin, että kolmea melko laajaa demokratia- ja tasa-arvoprojektia lähdettiin rahoittamaan.

Katsottiin, että ”päättäjät” itse valitsevat kansatutkijansa — kuten myös muissa yhteyksissä. Tutkimusprojektit eivät poikenneet muista Akatemian laajoista hankkeista. On täysin nurinkurista puhua esimerkiksi siitä, että nämä projektit olisivat jotakin ”urakkatutkimusta”.

T&E: Teidät nimitettiin vuoden 1974 alusta tieteen keskustoimikuntaan. Tähän aikaan ilmeisesti myös tiedepoliittinen keskustelu oli alkanut kuumentua? Oikeiston hyökkäys Akatemiaa ja samanaikaisesti marxilaista tutkimusta vastaan oli alkamassa?

Kettil Bruun: Tiedepoliittinen keskustelu alkoi todellakin kuumentua vuonna 1973. Tosin on huomattava, että Tiedeneuvoston ohjelman ilmestyttyä (”Suomen tiede-

politiikan suuntaviivat 1970-luvulla”) painopistetutkimusta ja yleensä ”uuden akatemian” linjaa käsiteltäessä eduskunnassa toukokuussa 1973 ei ilmaantunut merkittäviä ristiriitoja. Suhtautuminen oli yleisesti myönteistä ehkä Kokoomusta lukuunottamatta.

Tiedepoliittinen keskustelu muuttui tiedepoliittiseksi taisteluksi vasta eduskuntakäsittelyn jälkeen. Osaksi tämä johtui varmasti uusien toimikuntien nimittämisestä ja käytetystä uudesta nimitysmenettelystä. Oikeisto pyrki antamaan uusien toimikuntien kokoonpanosta hyvin vääristellyn kuvan.

Uusien toimikuntien työn käynnistyttyä tammikuussa 1974 tilanteen muuttuminen näkyi selvästi. Alkoi tuntua siltä, että Akatemiaan oli varta vasten ajettu sellaisia henkilöitä, jotka kokivat tehtäväkseen vastustaa Akatemian kehittämistä ja kaikkea ”marxilais-ta” tutkimusta. Tuntui siltä, että joillakin toimikuntien jäsenillä ainoa ohjenuora oli ”vasemmiston dominanssin” lopettaminen. Yhtenäinen esiintyminen viittaa organisoituun toimintaan. Ilmeisesti KTTS johti tätä hyökkäystä. Koko Akatemia leimattiin asiattomasti ”vasemmistolaiseksi pesäksi”.

T&E: Syksyllä 1974 ilmestyi Seppo Sisätön ”Operaatio nollatutkimus” ja viime syksynä KTTS:n ”Harharetki”. Molemmat julkaisut ilmentävät tiedepoliittisen taistelun uutta piirrettä: poliittinen hyökkäys pyrittiin verhoamaan nyt näennäistieteelliseen kaapuun?

Kettil Bruun: Joukkotiedotustutkijoiden pitäisi tutkia mitä tapahtui mielipiteen muodostuksessa Sisätön ”nolla-pamfletin” ilmestymisen aikaan. Pamflettiahan ei tarvitse enää kritisoida, niin tieteelle vihamielinen aikaansaannos se on. Mutta miten on selitettävissä, etteivät tieteelliset seurat, tutkijaprofessorit ja muut arvovaltaiset nousseet heti tuomitsemaan sitä. Käsittäkseni ei ole mitään muuta vastausta kuin että akateemisen maailman hurpulla olevat olivat mukana — vaikka

minulle on esitetty nimiä, en käy niitä toistamaan.

On kyllä sanottava, että TIEPO:ssakin arvioitiin ”nolla-pamfletti” väärin: uskottiin ettei kukaan tiedettä tunteva voisi ottaa sitä tosissaan. Mutta niin vain kävi, että se otettiin hämmästyttävän laajalti aivan tosissaan.

Silloin minä uskoin, että hyökkäys oli suunnattu ensi kädessä päätöksentekijöitä eikä tutkijoita vastaan. Mutta osoittautuikin, että oikeisto oli leimaamassa myös yksittäisiä tutkijoita. Tämä kosketteli jo välittömästi tiedettä eikä vain tiedepolitiikkaa. Mutta vasta KTTS:n ”Harharetken” ilmestyttyä alettiin laajemmaltikin ymmärtää, että oli rikottu tieteellisen keskustelun sääntöjä. Oikeisto leimasi tutkimuksia huonoiksi vain siksi, että ne oli hyväksytty sellaisten tiedepoliittisten näkemysten perusteella, joita oikeisto ei ole jaksanut sulattaa. v. Wrightin puheenvuoro oli tässä suhteessa varsin tärkeä.

T&E: Mitkä näette nyt tärkeimmiksi tehtäviksi demokraattisten tiedepoliittisten tavoitteiden eteenpäin viemiseksi?

Kettil Bruun: Aivan ensimmäinen ehto on, että tiedepoliittisen keskustelun tasoa saataisiin nostettua. Nyt arvossapidetyt ja pätevät tiedemiehet ovat olleet vaikuttamassa siihen, että herjojen heitto on tullut analyysin tilalle. Ja tämä keskustelutapa heijastuu voimakkaasti joukkotiedotusvälineisiin. TIEPO:n piiristähän julkaistiin vajaa vuosi sitten kirja ”Tiedepolitiikka ja tutkijan vastuu”, joka juuri tähtäsi tiedepoliittisen keskustelun tason parantamiseen. Samalla on huomattava, että nykyisin keskustellaan julkisuudessa suhteellisen pienestä osasta koko suomalaisen tutkimuksen kentästä: yritysten tutkimuksesta ei käydä keskustelua, Kauppa- ja teollisuusministeriön rahoittamasta tutkimuksesta ei käydä keskustelua jne.

Toiseksi on kiinnitettävä huomiota tieteen autonomiaan. Tuntuu siltä että ne jotka aika

ajoin valittavat tutkimuksen vapauden kaventumisesta usein unohtavat, että tieteen vapautta ei puolusteta tukahduttamalla tiettyjä tutkimussuuntia. He usein myös sotkevat tieteen autonomiakysymyksen tiedepolitiikkaan. Nämä kysymykset on pidettävä erillään vaikkakin niillä on yhtymäkohtia. Joka tapauksessa on selvä, että uhka tieteen autonomialle on ennen kaikkea tullut vallanpitäjien taholta, jotka pyrkivät välttämään arkaluontoisten asioiden tutkimisen. Uusi käsite urakatutkimus ilmentää hyvin tätä uhkaa — tilaaja voi keskeyttää tutkimuksen jos tulee hankalia tuloksia ja tutkija on täysin tilaajan armoilla. On erikoisen arveluttavaa, että tätä urakkakäsitettä pyritään taannehtivasti soveltamaan tutkimussopimuksiin, jotka on solmittu ennen kuin tätä uutta ovelaa käsitettä alettiin markkinoida. Tässäkin suhteessa tutkijoiden oikeusturvaa pyritään kaventamaan.

Kolmanneksi on erittäin huolestuttavaa, että maassamme on syntynyt yhteiskuntatieteiden vastainen ilmapiiri. Tähän on myötävaikuttanut luonnontieteellisen näkemyksen yksioikoinen siirtäminen yhteiskuntatieteisiin ja pelko siitä, että ristiriitaiset käsitykset tieteestä häiritsevät suomalaista kokonaistutkimusbudjettia. Olisi luonnotonta jos ristiriitainen yhteiskunta tuottaisi vain harmonisia tutkimustuloksia. Eräs yhteiskuntatieteiden merkittävä tehtävä on syventää yhteiskunnallista keskustelua. Vaikka itsekkin saatan tuntea pettymystä sen suhteen mitä yhteiskuntatieteet ovat saaneet aikaan viime 15 vuoden aikana, tämä ei suinkaan saa johtaa vihamieliseen suhtautumiseen yhteiskuntatieteeseen. Päinvastoin, on pyrittävä liittämään tutkimukseen enemmän koulutuksellisia aspekteja ja tuettava sellaista tutkimusta, joka todella antaa uutta tietoa suomalaisesta yhteiskunnasta niin että syntyy jäsentynyt kuva siitä mikä on tämä Suomi 1977 ja mikä on tämän Suomen suhde ulkomaailmaan.